

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ**

**«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ» КеАҚ**

**«Қылмыстық саясатты дамыту теориясы мен тәжірибесі»
Халықаралық ғылыми-практикалық дөңгелек үстел
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международного научно-практического круглого стола
«Теория и практика развития уголовной политики»**

**PROCEEDINGS
of the International scientific and practical round table
«Theory and practice of criminal policy development»**

**Астана
2024**

УДК 343.2/.7
ББК 67.408
К83

сборник конференций

В выпускаемый сборник вошли материалы международного круглого стола «ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА РАЗВИТИЯ УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ» (29 января 2024 года, Астана, Казахстан). - Астана: Изд-во ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2024. - 208 с.

ISBN 978-601-337-965-4

В сборнике международного научно-практического круглого стола на тему «Теория и практика развития уголовной политики» освещены вопросы совершенствования уголовной политики РК в свете регулирования правовых норм по модернизации и оптимизации уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства и осуществления правоприменительной деятельности эффективными процессами обеспечения прав и свобод человека, гражданина и личности.

Сборник сформирован статьями магистрантов и студентов кафедры уголовно-правовых дисциплин юридического факультета ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, обучающимися по ОП 7М04204 – «Судебная власть и уголовная юстиция», 7М04209 – «Судебная экспертиза», 6В04204 – «Судебно-прокурорская и следственно-криминалистическая деятельность» и магистрантов Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК, Академии государственного управления при Президенте РК, а также статьями магистрантов Тюменского государственного университета (РФ, Тюмень).

Публикуемые материалы предоставлены авторской редакцией.

© ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, 2024

РК. 2023. – № 4 (4). – С. 41-47.

3. Курс уголовного процесса / Под ред. д.ю.н., проф. Л.В. Головки. – 3-е изд., испр. – М.: Статут, 2021. – 1328 с.

4. Электронный ресурс: <https://astanahub.com/ru/blog/transkribatsiia-dlia-marketing-kak-upravliat-prodazhami>

УДК 343

Сүндетқалиева Жұмагүл Тілекқызы

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының магистранты*

СОТ-ХИМИЯЛЫҚ САРАПТАМА ДӘЛЕЛ КӨЗІ РЕТІНДЕ

Андатпа. Мақалада сот процестеріндегі сот-химиялық сараптаманың талдауы мен маңыздылығы көрсетілген. Химиялық сараптамаларды жүргізу әдістері мен қағидаттары, сондай-ақ олардың сот шешімдеріне әсері қаралады. Қылмыстық әрекеттерде пайдаланылған есірткі заттар, улы заттардың, белгісіз заттардың іздерін анықтауда, сондай-ақ өрт пен жарылыстың мән-жайларын анықтауда сот-химиялық сараптаманың рөліне ерекше назар аударылды.

Түйін сөздер: Химиялық сараптама, заттай дәлелдемелер, лак-бояу материалдар сараптамасы, физико-химиялық әдістер, жұқақабатты хроматография, газ хроматографиясы

Қылмысқа қарсы күрестегі тиімді қару - бұл тергеу жүргізіліп жатқан қылмыстың маңызды жағдайларын анықтаудың тиімді әдісі ретінде әрекет ететін сот сараптамасы. Сот ісін жүргізу барысында заманауи ғылыми-техникалық құралдардың көп түрлерін пайдаланатын сот сараптамасы тергеу мен соттың мүмкіндіктерін едәуір кеңейтеді. Сараптамалық зерттеудің барысы мен нәтижелері арнайы іс жүргізу құжатымен заңда көзделген сот дәлелдемелерінің дербес түрі болып табылатын сарапшының қорытындысымен рәсімделеді. Сот сараптамасының ғылыми-техникалық аппараттары үнемі дамып, зерттеудің жаңа әдістері жасалып, жетілдіріледі. Сараптамалық әдістерді қалыптастыру жаратылыстану ғылымдарының, оның ішінде аналитикалық химияның іргелі жетістіктеріне негізделген. Бұл ретте химияның аналитикалық әдістері сот сараптамасында зерттелетін сараптамалық жұмыстың сипатына және сараптаманың нақты объектісіне сәйкес келетін біршама мақсатта қолданылады.

Сот сараптамаларын жүргізу кезінде қолданылатын талдау және зерттеу әдістеріне қойылатын жалпы талаптардан басқа, сот практикасының ерекшелігіне байланысты бірқатар қосымша талаптар қойылады:

- сараптамада қолданылатын әдістер тергеуші мен сот қойған міндетті шешу үшін қажетті объектілердің қасиеттері мен белгілерін зерттеуді қамтамасыз етуі тиіс;

- сараптама уақытында жүргізілуі керек, себебі сараптаманың жүргізілу мерзімі шектеулі;

- сараптамалық тәжірибені жұмыс барысында қолдану үшін әдістер эксперименттік сынақтан өтуі керек;

- химиялық әдісті пайдалану кезінде алынған ақпарат қылмыстық немесе азаматтық процестің барлық қатысушылары үшін түсінікті болуы шарт.

Сараптама объектілері іс туралы тергеу үшін маңызы бар фактілерді анықтау үшін сараптамалық зерттеуге жататын материалдық заттар болып табылады. Сараптамаға келіп түсетін заттай дәлелдемелердің түрлілігіне байланысты оларды зерттеу үшін сәйкесінше химиялық әдістер мен олардың негізінде дайындалған әдістемелер кешені қажет. Аналитикалық химия әдістерімен жүргізілетін сараптама объектілері кез келген агрегаттық күйдегі белгісіз заттар болуы мүмкін. Мысалы, құрамында лак-бояу материалдары мен жабындар, резеңкелер, желімдер, пластмассалар, мұнай өнімдері, жанар-жағармай материалдары, металдар мен қорытпалар, есірткі құралдары, дәрілік препараттар, шыны және басқа да құрылыс материалдары, минералдар, құрамында спирті бар сұйықтықтар, оқ-дәрілер, жарылғыш заттар, пиротехникалық қоспалар, тез тұтанатын сұйықтықтар, топырақ, құжаттар материалдары мен деректемелері және т.б заттар. Көбінесе зерттеуге жататын объектілер микробөлшектер түрінде кездеседі. Бұл жағдайлардың барлығы сынамаларды талдауға дайындау кезеңін және талдау процесінің қиындатады [1].

Мақалада отандық және шетелдік криминалистикалық тәжірибеде заманауи аспаптық аналитикалық әдістерді қолдану арқылы шешілетін сот-сараптамаларына қысқаша шолу берілген.

Баллистикалық сараптаманың негізгі міндеттерінің бірі-атыс қаруының атылған уақытын белгілеу. Аңшылық мылтықтарға қатысты тиісті әдіс жасалады. Ол оқпан (ствол) каналындағы азот (II) оксидінің мөлшерін ату кезінде пайда болатын газ тәрізді өнімдердің бірін анықтауға негізделген атудан кейінгі сақтау процесінде оқпанды газсыздандыру кинетикасын өлшеу және ату өнімдері. Реакция барысында азот оксиді хроматографиялық пластиналарға қолданылатын селективті нитронил нитроксил индикаторымен анықталады, олар күн сайын магистральдық каналға әр түрлі уақытта орналастырылады. Бұл реакцияны екі әдіспен анықтауға болады N спектрофотометриялық ультрафиолет аймағында және ЭПР әдісімен. Оқтың атылған күні оқпан (ствол) арнасында азот оксидінің стационарлық концентрациясын орнату арқылы есептеледі. Бұл параметрдің мылтықты ату мен сақтаудың бірдей шарттары сақталған жағдайда белгілі бір қару үшін тұрақты шама екендігі эксперименталды түрде дәлелденген. Қарудың қолайлы жағдайда сақталынуы мен сараптамаға ұсынған күні 1-2 күн дәлдікпен анықталуы мүмкін.

Оқ атқан адамның киімі мен қолындағы оқ өнімдерін зерттеу үшін атомдық абсорбциялық спектроскопия кеңінен қолданылады. Бұл әдіс оқ-дәрілердің капсула құрамына кіретін сурьма, қорғасын және барий сияқты элементтердің бар-жоғын анықтайды. Киімді зерттеу жағдайында матаның тиісті кесінділері жасалады (қару түріне байланысты атыс өнімдері киімнің белгілі бір бөліктерінде локализацияланады), олар сұйылтылған азот қышқылында сақталады және алынған ерітінділерде оқ өнімдеріне тән элементтерді анықтайды. Қолдан шайылып кету арқылы алынған атыс өнімдерінің сығындыларындағы сурьма, барий және қорғасын концентрациясы индуктивті байланысқан плазмамен масс-спектрометрия әдісімен де анықталады. Бұл әдістің аналитикалық артықшылықтары шаю компоненттерінің өзара әсерлерінің болмауы, аналитикалық сигналдың зат концентрациясына сызықтық тәуелділігінің кең ауқымы, талдаудың шапшандығы және өлшеудің жоғары дәлдігі. Көрсетілген әдістемелердің көмегімен ату және қару алып жүру фактісі туралы деректер оқ атқан адамның киімінде және қолында бар заттарда анықталатын элементтердің фондық құрамы болмаған жағдайда шешіледі.

Оқиға орнын тергеп тексеруде заттық жағдаймен тікелей байланыс нәтижесінде қылмыс жасалған орында қалып қойған адамның іздерін зерттеуге түбегейлі жаңа тәсіл жасалды. Әдіс трасологиялық саусақ іздері сараптамасы аясында сәйкестендірілмейтін іздерді зерттеуге мүмкіндік береді. Ұсынылған әдістер адамның жынысын және із заттарының құрамы бойынша тер іздерінің пайда болу ұзақтығын анықтайды. Із қалдырған адамның жынысын қол-май ізінің құрамындағы қанықпаған және қаныққан қышқылдардың (олеин және стеарин) әртүрлі қатынасы арқылы анықтайды. Бұл әдіс қол ізден бос май қышқылдарының бөлінуіне және метилденуіне, содан кейін алынған эфирлерді жалын-иондаушы детекторды қолдана отырып, газ-сұйық хроматография әдісімен анықтауға негізделген. Адамның тер ізінің пайда болу ұзақтығын іздегі триглицеридтердің өзгеруінің кинетикалық тәуелділігіне байланысты белгіленеді. Талдау келесідей жүргізіледі. Із болып табылатын майлы заттан липидтер алынады, содан кейін олар жұқа қабатты хроматография (TSH) арқылы сегіз класқа бөлініп, соның ішінде триглицеридтер класына назар аударылады. Жұқа қабатты хроматография арқылы алынған пластина лазерлік денситометрде сынамадағы триглицеридтердің салыстырмалы құрамын анықтау үшін сканерленеді. Триглицеридтер бес айдан астам уақыт бойы із қалдырған кезде қол-май ізінде жоқ екендігі көрсетіледі. Іздердің ескіруін дәлірек анықтау үшін сараптамаға түскен іздерді табу шарттарымен салыстыруға болатын жағдайларда модельдік эксперимент жүргізу қажет [2].

Криминалистикалық сараптамадағы материалдар, заттар мен бұйымдардың тәжірибесіндегі жиі кездесетін міндет-объектінің жеке-нақты түрін анықтау. Салыстырмалы зерттеуге түсетін заттай дәлелдемелер көбінесе өндіріс өнімдері мен материалдарының жеке бөліктері болып табылатындықтан, белгілі бір объектінің жеке ерекшеліктерін анықтап,

сәйкестендіру барлық жағдайда мүмкін болмайды. Мұндай жағдайларда сараптама материалдарының құрамына салыстырмалы талдау жасалынады және талдау нәтижелері бойынша сарапшы заттарды сәйкестендіреді: яғни, объектілерді бөледі, олардың шығу тегінің жалпы көзін анықтайды. Мысалы, бір-біріне сәйкес келетін беттері жоқ микробөлшектер немесе заттың фрагменттері түрінде сараптамаға түсетін шыныны алсақ, салыстырмалы зерттеу кезінде затты идентификациялау үшін, шынының тығыздық және сыну көрсеткіші сияқты сипаттамаларын анықтаудан бөлек, шынының құрамына элементтік талдау жасалынады. Осы мақсатта сараптамалық тәжірибеде келесі әдістер қолданылады: лазерлік спектрлік микроанализ, доғалық разрядтағы спектр қозуы бар эмиссиялық спектрлік талдау, индуктивті байланысқан плазмамен спектроскопия, рентген сәулелік спектрлік әдістер, ЭПР-спектроскопия. Шыны құрамына арнайы енгізілген компоненттерді сипаттайтын негізгі элементтерді анықтау сынықтардың қандай өнімдердің түріне жататынын көрсетуге мүмкіндік береді.

Шыны құрамын зерттеу әдісі сарапшының міндетіне және заттай дәлелдемелердің сипатына байланысты таңдалады. Мысалы, егер зерттеу объектілері сақталуды талап етіп, микросынықтармен ұсынылса, әйнектегі үш валентті темірдің құрамын анықтауға мүмкіндік беретін ЭПР әдісін қолданған жөн. Объектінің түрін дәстүрлі әдіспен анықтағаннан кейін криминалистикалық бағалауда салыстырылатын объектілерді бірдей өндірістік жағдайда жасалған заттар тобына жатқызуға мүмкіндік береді, өйткені ЭПР әдісімен анықталған белгі шыныны пісіру жағдайларына, шикізаттың сапасына байланысты бірдей өндірістік жағдайларда жасалған бір түрдегі бұйымдар үшін тұрақты.

Мұнай өнімдері мен жанар-жағармай материалдарының сараптамасы хроматографиялық әдістерге негізделеді. Мұнайдың әртүрлі фракцияларының сапалық және сандық құрамын анықтау арқылы мұнайдың қандай түрге жататынын нақтылауға болады. Эксперименттік тәжірибеде хроматографияны қолданудың ерекшелігі, сарапшылар көбінесе өрттен кейінгі қалған микробөлшектермен жұмыс істеуге, әртүрлі заттардан мұнай өнімдерінің қалдықтарын алуға, өзгертілген мұнай өнімдерін зерттеуге негізделген. Осыған байланысты сынаманы іріктеуге және сынаманы талдауға дайындауға ерекше назар аударылады. Ең тиімді тәсіл-полимерлі сорбенттерде немесе белсендірілген көмірде мұнай өнімдерінің буын адсорбциялау, содан кейін газ хроматографиясы немесе хромато-масс-спектрометрия әдісімен талдау. Қабаттардың іздері түрінде ұсынылған мұнай өнімдерін салыстырмалы зерттеу үлкен қиындық тудырады. Осы мақсаттар үшін сот сарапшылары хроматографиялық әдістерге қосымша атомдық және молекулалық спектроскопия әдістерін іске қосады. Материалдардың, заттар мен бұйымдардың криминалистикалық сараптамасының жиі кездесетін объектілеріне тасымалдаушы заттардағы лак-бояу жабындарының микроқабаттары жатады [3].

Жол-көлік оқиғалары туралы істерді тергеу кезінде объектінің тексеріліп жатырған автомобильдердің лак-бояу жабындарына тиесілігін анықтау үшін зерттеу қажет. Автокөліктердің лак-бояу жабындары көп қабатты, ал әр қабат көпкомпонентті жүйеден тұратындықтан, объектінің микроөлшемін талдау процессті күрделендіреді. Айта кетерлік жайт, шетелдік криминалистика тәжірибесінде автокөліктің лак-бояу жабындарын зерттеу сараптамаларын орындау үшін сарапшыларға лак-бояу материалдары бойынша рецептуралардың деректер банкі орталықтандырылған түрде ұсынылады[4].

Есірткі және психотроптық заттар, сондай-ақ күшті, улы заттар қылмыстық істі дәлелдеуде заңды түрде салмақты, маңызы бар объектілер класына жатады. Сот процесінде мұндай заттарды зерттеу сараптамасының қорытындылары айыпталушының кінәсін анықтау үшін ерекше маңызға ие. Сараптамаға әдетте табиғаты белгісіз сұйықтықтар, дәрілік заттардың жаңа түрлері, өсімдіктер түрінде келеді. Зерттеу объектілері ретінде көпшілікке белгілі есірткі заттары мен психотроптық заттардың іздері, тасымалдаушы (киім-кешек, шприц жабдықтары) заттар болып табылады. Күдікті заттарды (есірткі құралдары, психотроптық, улы заттар) анықтау және белгілі бір классқа жатқызу дәстүрлі физика-химиялық әдістермен жүргізіледі: жұқа қабатты хроматография, газ хроматографиясы, оның ішінде масс-спектрометриялық детекторлау, жоғары тиімді сұйық хроматография, ИҚ-спектроскопия, рентгендік фазалық талдау.

Қоғамда қауіпті есірткі құралдарының және ең алдымен героиннің таралуына байланысты заттардың өндіріс технологиясы, сақтау және тасымалдау шарттары бойынша заттардың бір топқа жататындығын анықтау мәселесі өзекті бола түсуде. Бұл мәселенің алдын алу үшін, әдетте, химиялық профильдеу деп аталатын шеңберде жоғарыда аталып кеткен дәстүрлі әдістермен анықталған белгілер кешені жеткілікті. Шикізаттың шығу көзін анықтау кезінде қиындық тудыратын үлгілердің изотоптық құрамын массалық спектрометрия және ядролық магниттік резонанс әдістерімен салыстырған тиімді. Мысалы, героиннің ЯМР спектрлері көкнәр(мак) шикізатының өсу аймағы туралы, сірке ангидридін жеткізу көзі туралы да маңызды деректер көрсетеді.

Жарылыстарға байланысты істерді тергеуде жарылғыш заттардың шығу көздерін анықтау өзекті орын алады. Сараптама барысында аспаптық аналитикалық әдістердің ішінде ең тиімді әдіс тұрақты изотоптардың масс-спектрометриясы болып табылады. Изотоптық құрамның шағын вариацияларын тіркеу кезінде (көміртегі мен азот изотоптарының таралуындағы айырмашылықтар) әр түрлі өндірушілер шығарған аттары бірдей жарылғыш заттар (мысалы тринитротолуол) салыстырылатын заттардың шығу көзі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Сот-химиялық сараптамасында химиялық әдістерді қолдана отырып шешілетін міндеттердің жоғарыда аталып кеткен дәстүрлі әдістерінен басқа да түрлері кездеседі. Техникалық әдістер мен жабдықтар негізінде жаңа

талдамалық әдістемелерді жетілдіріп, жүргізу сот сараптамасының одан әрі дамуына септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. В.Ф.Крамаренко <https://xumuk.ru/toxicchem/10.html>
2. Моисеева Т.Ф. Комплексное криминалистическое исследование потожировых следов человека. М.: ООО "Городец-издат", 2000, 224с
3. Криминалистическое исследование нефтепродуктов и горюче-смазочных материалов. Методическое пособие для экспертов, следователей и судей. вып. II, М.: ВНИИСЭ. 1989, с.177.
4. Вдовина, О.П. Возможности экспертных исследований микрочастиц лако-красочного покрытия и их использование в расследовании дорожно-транспортных происшествий / О.П. Вдовина, Т.В. Толстухина // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. / Отв. ред. Головин А.Ю. – Тула : Изд-во ТулГУ, 2012. – Вып. 2, Ч. II. – С. 78–88
5. Бобырев, В.Г. Понятие и характеристика прекурсоров наркотических средств и психотропных веществ / В.Г. Бобырев // Вестник Волгоградской академии МВД России. – Волгоград : Изд-во ВА МВД России, 2012. – No 3 (22). – С. 77–80.

УДК 343.14

Тажмаганбетова Айгуль Рускеновна

*магистрант 2 курса по специальности «Судебная экспертиза»
Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева*

ИДЕНТИФИКАЦИЯ В СУДЕБНО-ТРАСОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЕ И ПРОБЛЕМНЫЕ МОМЕНТЫ ПРИ НАЗНАЧЕНИИ И ПРОВЕДЕНИИ ЭКСПЕРТИЗ

Аннотация. Анализ практики при проведении судебно-трасологических экспертиз и ее влияние на эффективность расследования и раскрытия преступлений показывает, что немаловажную роль играет правильный выбор методов и средств работы с материально фиксированной следовой информацией как в условиях следственных действий, так и в лабораториях.

В настоящей статье фокус внимания обращен на судебно-трасологическую экспертизу как область непосредственного применения метода идентификации, и анализ основных проблем работы с трасологической следовой информацией, используемой в судебно-экспертной деятельности, в